İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

darulfunun İlahiyat 37/1:260-283

https://doi.org/10.26650/di.2026.37.1.1846458

Submitted | Başvuru 21.12.2025
Revision Received | Revizyon Talebi 21.01.2026
Last Revision Received | Son Revizyon 23.01.2026
Accepted | Kabul 02.02.2026

darulfunun ilahiyat

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Open Access

İçselleştirilmiş Dindarlık Ölçeği'nin (İDÖ) Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Analizi

Development of the Internalized Religiosity Scale (Irs): Validity and Reliability Analysis

Ümit Horozcu [1]

[1] İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Öz

Bu araştırmanın amacı, dindarlığı derinlemesine ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Literatürde çok sayıda dindarlık ölçeği bulunmakla birlikte özellikle psikolojik değişkenlerin dindarlıkla olan ilişkisinin ölçümlenmesi sırasında, ölçüm hassasiyetinin azlığı anlamına da gelen, tavan etkisi söz konusu olmaktadır. İnsanların dine ne ölçüde sargın olduklarını biraz daha hassas şekilde belirleyen bir ölçek geliştirmeye ihtiyaç duyulmuştur. Açımlayıcı faktör analizi için önce 573 kişiye, ardından doğrulayıcı faktör analizi için ise 236 kişiye anket uygulanmıştır. AFA sonucunda tek faktör altında toplam 21 maddeden oluşan bir ölçek elde edilmiştir. Öz değeri 12.99 olan bu tek faktör, ölçeğin toplanan varyansın %61,85'ini açıklamaktadır. DFA ile test edilen modelin uyum iyiliği indekslerinin (CMIN /df =2.70, RMSEA= .069, NFI = 0.92, IFI = .95, CFI = .95, SRMR = .035, TLI = .94, GFI = .90) iyi veya kabul edilebilir değerlerde olduğu saptanmıştır. Ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısı .97'dir. Güvenirlik adına incelenen bir diğer değer olan McDonald's Omega katsayısı, .97 olarak hesaplanmıştır. Spearman-Brown testi sonucunda iki yarı arasındaki korelasyon ise .936 bulunmuştur. Yine ölçek güvenirliğini belirlemek amacıyla madde ayırt edicilik analizi (alt ve üst yüzde 27'lik gruplar arası farkların analizi) yapılmıştır. Elde edilen tüm bulgular, İçselleştirilmiş Dindarlık Ölçeğinin (İDÖ) dindarlık düzeyini derinlemesine olarak geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçen bir araç olduğunu göstermektedir. Ölçek, genel olarak sosyal bilimlerde ve özel olarak din psikolojisi, din sosyolojisi ve din eğitimi gibi din bilimlerinde yapılacak nicel araştırmalarda kendisini Müslüman kabul eden 18 yaş üstü bireylere yönelik çalışmalarda kullanılabilir.

Abstract

The aim of this research is to develop a valid and reliable measurement tool capable of measuring religiosity in depth. Although there are numerous religiosity scales in the literature, a ceiling effect—which implies a lack of measurement sensitivity—is often observed, particularly when measuring the relationship between psychological variables and religiosity. Therefore, a need arose to develop a scale that measures the extent to which individuals are committed to religion with greater sensitivity. In the initial application conducted for Exploratory Factor Analysis (EFA), a survey was administered to 573 individuals, and for Confirmatory Factor Analysis (CFA), to 236 individuals. As a result of the EFA, a scale consisting of 21 items gathered under a single factor was obtained. This single factor, with an eigenvalue of 12.99, explains 61.85% of the total variance of the scale. It was determi-

Atıf | Citation: Horozcu, Ümit. "İçselleştirilmiş Dindarlık Ölçeği'nin (İDÖ) Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Analizi", darulfunun ilahiyat 37/1:260-282. https://doi.org/10.26650/di.2026.37.1.1846458

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2026. Horozcu, Ü.

Sorumlu Yazar | Corresponding author: Ümit Horozcu umit.horozcu@istanbul.edu.tr

darulfunun ilahiyat
ilahiyatjournal.istanbul.edu.tr
e-ISSN: 2651-5083

ned that the goodness of fit indices for the model tested with CFA were at quite high levels (CMIN/df = 2.70, RMSEA = .069, NFI = 0.92, IFI = .95, CFI = .95, SRMR = .035, TLI = .94, GFI = .90). The Cronbach's Alpha coefficient of the scale is .97. The McDonald's Omega coefficient, another value examined for reliability, was calculated as .97. The correlation between the two halves was found to be .936 in the Spearman-Brown test. Furthermore, item discrimination analysis (analysis of differences between the lower and upper 27% groups) was conducted to determine the reliability. All findings indicate that the Internalized Religiosity Scale (IRS) is a valid and reliable tool for deeply measuring the level of religiosity. The scale can be used in quantitative research within the social sciences in general—and specifically in religious sciences such as the psychology of religion, sociology of religion, and religious education—for studies targeting individuals over the age of 18 who identify themselves as Muslim.

Anahtar Kelimeler Din Bilimleri, İçselleştirilmiş Dindarlık, Ölçek, Güvenirlik, Geçerlik

Keywords Religious Sciences, Internalized Religiosity, Scale, Reliability, Validity

Extended Summary

There are numerous scales developed to measure the religiosity variable in research investigating the relationships between religiosity and various psycho-social variables. Researchers no longer face as many difficulties as before in finding religiosity scales with the desired qualities. However, we have observed that the effects of religiosity are not being measured realistically, particularly in studies regarding the relationship between mental health and religion. Indeed, although other studies in the literature provide strong empirical and theoretical evidence that changes in religiosity levels should yield significant changes in certain psychological variables, this effect is often observed at a low level or does not appear at all in field studies.

We observe the emergence of the ceiling effect at this point. This is because, in many studies, the mean religiosity scores of the samples have emerged as significantly higher than the actual reality. Scientific data exists suggesting that this situation may be caused by the tendency of people in our country to provide socially desirable responses. Furthermore, according to the researcher, the structure and wording of the questions in the scales also play a role in the emergence of this problem. Although religiosity scales may address the correct aspects of religiosity, the items often allow even those who are less religious to respond as if they were highly religious. For instance, most people in our society who identify as Muslim assign a score of 4 or 5 out of 5 to a scale item such as „My religion is important to me." However, questions measuring piety, deep religiosity—or in our terminology, „internalized religiosity"—can minimize this excessive subjective approach of the participants. With this moti-

vation, the researcher, who has previously developed various religiosity scales, has developed a new scale titled the „Internalized Religiosity Scale."

The development of the internalized religiosity scale was initiated after the researcher observed a continued need for a highly accurate tool for measuring religiosity in the field. Initially, the draft items, purpose, and intended gap of this instrument were shared with expert colleagues whose opinions the researcher frequently consults in quantitative research. Following discussions, the initial 60-item form was submitted to the ethics committee of the researcher's institution for approval. After obtaining ethical committee approval, the first main survey application commenced in November 2025.

The online form, completed via Google Forms, initially asked, „Are you Muslim?" Those who answered „No" automatically terminated the survey. This is because the scale measures not whether someone is religious or not, but rather the extent to which their religiosity has been deepened and internalized.

Before proceeding with data analysis, the data of 13 individuals who reported being under 18 years of age were deemed invalid as they did not meet the age criterion. Additionally, 25 individuals who started the survey but answered „No" to the question „Are you Muslim?" were excluded from the analysis. Thus, the analysis was conducted using data from 573 individuals, 322 of whom were women and 251 men. The youngest participant was 18 and the oldest was 75. The average age of the sample was determined to be 30. In terms of education, 8.6% of participants had completed primary education, 31.8% secondary education, 17.1% associate's degree, 39.3% bachelor's degree, and 3.1% postgraduate degree. Regarding economic status, 2.1% of the sample indicated very low, 7.6% low, 81.1% medium, 7.8% high, and 1.4% very high economic status.

Two consecutive field studies were conducted: the first for Exploratory Factor Analysis (EFA) and the second for Confirmatory Factor Analysis (CFA). EFA was performed using data from the initial study conducted on 573 individuals. In this analysis, oblique rotation techniques are used if correlations exist between factors, while orthogonal rotation techniques are used if they do not. In this research, both Promax and Direct Oblimin (oblique rotation methods) and Varimax (an orthogonal rotation method) were utilized. As a result of the analyses, it was observed that quite appropriate values emerged when the scale gathered under a single factor. Therefore, it was decided to proceed with

the unrotated scale structure.

Factor loading values are between .72 and .87. and communality values ranging from .51 to .75 were obtained. It was found that this single factor, with an eigenvalue of 12.99, explains 61.85% of the total variance of the scale. All these values are accepted as quite good values in the scale literature.

As a result of the Confirmatory Factor Analysis conducted with data obtained from a sample of 236 individuals with similar characteristics, it was seen that this scale structure has good fit indices; in other words, the initial structure was confirmed. Accordingly, the values were determined as follows: CMIN = 496.6, Degrees of Freedom (df) = 184, Significance Value (p) = 0.00, CMIN/df = 2.70, Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA) = .069, Normed Fit Index (NFI) = 0.92, Incremental Fit Index (IFI) = .95, Comparative Fit Index (CFI) = .95, Standardized Root Mean Square Residual (SRMR) = .035, Tucker-Lewis Index (TLI) = .94, and Goodness of Fit Index (GFI) = .90. Consequently, considering all these values, it can be stated that the Internalized Religiosity Scale has a high level of validity.

The 21-item single-factor structure, which was observed to provide a good fit as a result of exploratory and confirmatory factor analyses, was finally subjected to reliability analysis. The Cronbach's Alpha coefficient, indicating whether the scale has a homogeneous structure—or in other words, its internal consistency—was determined to be .969. and the McDonald's Omega coefficient was also 0.969. As a result of the Split-Half Reliability (Spearman-Brown) test, the reliability coefficients were determined as .952 for the first half (11 items) and .923 for the second half. The correlation between the two halves was found to be .936. In terms of reliability, these values are considered near-perfect. Furthermore, item discrimination analysis (analysis of differences between the lower and upper 27% groups) was conducted to determine the reliability of the scale as a whole and the sub-dimensions intended for individual measurement.

In conclusion, it has been determined that the Internalized Religiosity Scale is a highly reliable and valid measurement tool capable of detecting the depth of religiosity of individuals over the age of 18 who identify as Muslim in our country.

Giriş

Dindarlık, din psikolojisi, din eğitimi ve din sosyolojisi gibi bilim dallarının içinde bulunduğu din bilimlerinde yapılan saha çalışmalarında farklı değişkenlerle ilişkisi bakımından ele alınan konulardan biri, belki de başlıcasıdır. Söz gelimi herhangi bir psikolojik değişkenin dindarlıkla nasıl bir ilişkisinin bulunduğunu tespit etmek üzere yapılan nicel yöntemli din psikolojisi araştırmalarında, çalışmanın psikoloji ayağı için daha ziyade psikologlar tarafından geliştirilen ölçekler kullanılırken, dindarlık değişkenini ölçmek üzere de çoğunluğunu ilahiyatçıların oluşturduğu sosyal bilimcilerin geliştirdiği dindarlık ölçeklerinden yararlanılmaktadır. Bilhassa din psikolojisi araştırmacıları nicel çalışmalarda konu uygun dindarlık ölçeklerinin arayışında olmuş, literatürde uygun ölçek bulamadığı durumlarda ya batı literatüründe üretilen ölçekleri kültürümüze uyarlama yoluna gitmiş yahut özellikle İslam dininin inceliklerini ihtiva eden özgün ölçekler geliştirmişlerdir.

Dindarlık ölçekleri ile ilgili karşılaşılan önemli bir sorun araştırmacıyı bu ölçeği geliştirmeye sevk etmiştir. Ölçekler her ne kadar doğru sorularla, doğru yaklaşımlarla dindarlığı ölçüyor olsa da birçok çalışmada tavan etkisi (ceiling effect) diye ifade ettiğimiz problem yaşanmaktadır. Öyle ki farklı yıllarda, farklı örneklemler üzerinde yapılan ve farklı ölçeklerin kullanıldığı birçok araştırmada,[1] dindarlık ortalamaları oldukça yüksek çıkmıştır. Ortalamaların çok düşük veya çok yüksek çıkması ise ölçüm marjının küçük kalmasına neden olmaktadır. Yani ölçüm hassasiyeti tam anlamıyla elde edilememektedir. Netleşmesi adına, örneğin 3 ilahiyat fakültesi öğrencilerinde dindarlık ile öz saygı arasındaki ilişkiyi tespit etmek istediğinizi düşünelim. Her ne kadar öz saygı sağlıklı bir şekilde ölçülse de İlahiyat fakültesi öğrencilerinin genel itibariyle yüksek dindarlık seviyesine sahip olması nedeniyle dindarlık puan ortalamaları muhtemelen 5 üzerinden 4'ü

1 Talip Atalay, "İlköğretim ve Liselerde Dindarlık Üzerine Bir Araştırma" (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2002); Ferdi Kıraç, "Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık" (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006); Nurten Kimter, "Benlik Saygısı Dindarlık İlişkisi" (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2008); Ali Ayten, "Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009); Fatma, Fatma Yoğurtcu, "Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı" (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2009); Necmi Karslı, "Öfke Kontrolü ve Dindarlık İlişkisi: Erzurum Örneği" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011); Orhan Gürsu, "Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi" (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011); Muhammed Kızılgeçit, "Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011); Eyüp Ensar Öztürk, "İyimserlik ve Dindarlık" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013); Mebrure Doğan, "Dindarlık Sabır ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkiler" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014); Zeynep Özcan, "Empati ve Dindarlık Arasındaki İlişki" *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 5, sy. 8 (2016): 2758-2781; Ahmet Rifat Geçioğlu, "Evlilik Uyumu-Dindarlık İlişkisi: Adana Örneği" (Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2018); Metin Güven, "Narsisizm Alçakgönüllülük ve Dindarlık İlişkisi" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2019); Murat Kalıç, "Dünyevileşme ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma" (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2021); Mustafa Memiş, "Yükseköğrenim Görmüş Bireylerde Dindarlıkla Demokratik, Bilimsel ve Sanata Yönelik Tutum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Antalya Örneği" (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2022); Oğuzhan Avan, "Genç Yetişkin Bireylerin Evrim Teorisine Yönelik Tutumlarının, Dindarlık, Dini Kimlik, Din-Evrim Arasında Algılanan Çatışma ve Evrim Bilgisi ile İlişkisi" (Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2024).

geçecektir. Bu durumda çok düşük marj nedeniyle ölçüm sağlıklı olmayacaktır. Bunun yerine söz gelimi aynı çalışma psikiyatri kliniklerine başvuru yapan kaygı bozukluğu hastaları üzerine yapılacak olsa, bu kez de dindarlık sağlıklı ölçülse bile öz saygıdaki ölçüm marjı düşük kalacaktır.

İlahiyatçılar bir kenarda tutulacak olursa, dinî kültür ile harmanlanmış bir toplum olmamız hasebiyle dinin gereklerini yerine getirmeyen bireyler bile yüksek bir öznel dindarlık algısına sahip olmaktadır. Aslında takvalı ve içten dindar denilemeyecek kimselerin bile bilhassa imana ilişkin sorularda tepe puanlar aldığı görülmektedir. Bunda insanların gerçeği yansıtan yerine, sosyal beklentilere uygun olan cevabı verme (socially desirable responding) eğilimin etkisi olabilir. Nitekim iç güdümsel dindarlık ile sosyal istenirlik eğiliminin ilişkisini gösteren bilimsel kanıtlara da ulaşılmıştır.[2] Öte yandan kanaatimizce bu istenmedik etkinin ortaya çıkmasında, ölçek maddelerinin az dindar olanların da çok dindarmış gibi görünmelerine neden olacak şekilde hazırlanmış olmasının da rolü bulunmaktadır. Handikap teşkil eden bu durumun ölçek geliştiren araştırmacının gözünden kaçması tarafımızdan yadırganan bir durum değildir. Nitekim bizim ayırt edici olması için geliştirdiğimiz bazı ölçeklerde de tavan etkisi ortaya çıkmıştır.

Ölçeklerde sıklıkla rastlanan, "Namazlarımı kılarım", "Ramazan orucu tutarım", "Allah'ın varlığına inanırım", "Rabbime dua ederim", "Cami gibi kutsal mekanlar bana huzur verir", "Allah ile aramda özel bir bağ olduğunu hissediyorum" gibi maddeler gerçekten dindarlıktan haber vermektedir. Ne var ki dine çok da sargın olmayan, dinin emir ve yasaklarını hayatının merkezine oturtmayan, Allah'a karşı derin bir kulluk şuuru hissetmeyen kimselerin de söz gelimi 5'li likert tipi cevaplarda 3, 4, 5 gibi yüksek puanlı seçenekleri işaretlediği, dolayısıyla ölçekten yüksek puanlar aldığı görülmektedir. Bilhassa dini duygu ve maneviyat konusunda toplumumuzun önemli bir bölümünün kendini yüksek seviyede gördüğünü söylemek mümkündür. Hal böyle olunca ölçekler arası korelasyonların da var olandan daha düşük katsayılarda gerçekleştiğini düşünmekteyiz. Söz gelimi, sosyal kaygı, narsisizm, başkası merkezlilik gibi psikolojik değişkenler ile dindarlık arasında ya hiç ilişki tespit edilememekte yahut çok düşük korelasyonlar ortaya çıkmaktadır. Oysa olguyu derinlemesine görmeyi sağlayan nitel araştırmalar, çok daha kuvvetli korelasyonların var olduğuna işaret etmektedir. Dahası araştırmacının tecrübesi de derin ve samimi dindarlığın yahut bu ölçekte tercih edildiği sıfatıyla içselleştirilmiş dindarlığın birçok psikolojik değişkeni araştırma sonuçları-

2 Constantine Sedikides,. Gebauer E. Jochen "Religiosity as Self-Enhancement: A Meta-Analysis of the Relation Between Socially Desirable Responding and Religiosity". *Personality and Social Psychology Review* 14, no. 1 (2010): 17-36.

na yansıyandan daha güçlü şekilde etkileyebileceğini düşündürmektedir. Halbuki nicel araştırmalarda pek çok zaman bu ölçüm hassasiyeti yakalanamamaktadır.

Her ne kadar bu tavan etkisinin, katılımcı sayısını yüksek tutmak suretiyle belli ölçüde önüne geçilse de yüksek sayılara anket uygulamak her zaman kolay olmamaktadır. Örneklemi büyütmek de korelasyon katsayısının yükselmesinden ziyade, ilişkiye dair silüetin biraz daha netleşmesini ve ilişkinin varlığına olan güvenin artmasını, yani ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı çıkmasını sağlamaktadır. Elbette araştırmacının korelasyonu artırmak gibi bir zorlaması söz konusu olamaz, fakat yukarıda ifade edildiği gibi, farklı nedenlerle ilişkinin gerçek miktarından daha düşük çıkmasına neden olacak şartlar belirmişken buna karşı tedbir almaması da doğru olmayacaktır.

Biz geliştirdiğimiz bu ölçek ile makul sayıdaki örneklemlerde de gerçekte var olan korelasyonu net bir şekilde yansıtma imkânı bulacağımızı ümit ediyoruz. Aynı gayeyle, ölçüm hassasiyetini artırmak amacıyla, cevapları da 5'li değil 7'li likert olarak düzenledik. Böylelikle katılımcının duygusal ve sübjektif bir cevap verme ihtimali biraz daha minimize edilmiş olacaktır. Esasen araştırmacıların olgu karmaşık ve yelpaze geniş ise likert skalasını 7'nin de üzerine çıkarıp 8 veya 9 olarak planlaması yararlı olabilir. Nitekim sayısız araştırmada kullanılan eski ölçeklerdeki 2'li (evet-hayır), 3'lü veya 4'lü cevap skalalarının aslında durum karmaşıklaştıkça ölçüm dakikliğini (hassasiyetini) kaybettiği tecrübe ile sabittir.

Kısacası din psikolojisinin de aralarında bulunduğu sosyal bilimler araştırmalarında kullanılan mevcut dindarlık ölçeklerinin en önemli sınırlılıklarından biri, dindar popülasyonlarda gözlemlenen ‹tavan etkisi› sorunudur. Özellikle Türkiye gibi dindarlığın sosyal bir değer olarak kabul gördüğü toplumlarda, katılımcıların büyük çoğunluğu, dini eğilim, dini motivasyon ve özellikle dini inanç maddelerine 'tam katılım' gösterme eğilimindedir. Bu durum, verilerde çarpıklık problemine ve dolayısıyla varyansın daralmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak dindarlık değişkeninin diğer psikolojik değişkenlerle olan ilişkisinin (korelasyon) istatistiksel olarak tespit edilmesi güçleşmektedir. Bu nedenle, sadece 'dindar olmayan' ile 'dindarı' ayıran değil; 'dindar olanlar' arasındaki derinlik ve nitelik farklarını da ayırt edebilen, tavan etkisi minimize edilmiş yeni bir ölçme aracına ihtiyaç duyulmuştur.

İçsel Dindarlık Ölçeğinin ölçek geliştirme literatürüne yapacağı katkı yahut özgün değerine ilişkin ifade edilebilecek bir diğer husus ise kuramsal çerçevesidir. Alan yazın incelendiğinde dindarlığı ölçmede farklı kuramsal yaklaşımların

ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan en çok tanınan ve kullanılanlardan biri Glock'un çok boyutlu dindarlık yaklaşımıdır. O, dindarlık ölçeğinde inanç, ibadet, tecrübe, etki ve bilgi boyutları ön plana çıkmaktadır. Bunu kuramsal açıdan yatay düzlemli bir boyutlandırma olarak nitelemek mümkündür. Zira dindarlığın ne kadar yaygın olduğunu ölçerken ne kadar derin olduğu, bir başka ifadeyle takva, samimiyet ve içtenlik ölçülmemektedir. Bir diğer kuramsal yaklaşım ise Allport'a aittir. O, dindarlığın içten gelen derunî hislerden mi yoksa harici menfaatlerden mi beslendiğini ifade etmek üzere iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık tasnifini gündeme getirmiş, bu maksada hizmet eden ölçek çalışmalarına öncülük etmiştir.[3] Allport'un motivasyonel dindarlık modelinin dindarlığı dikey konumlu olarak ölçtüğünü söylemek mümkündür. Diğer yandan dindarlık ölçümlerinde bir başka yaklaşım, inanç tarzları üzerinden ölçüm yapmaktır. Bu doğrultuda insanların kendi inancına ve diğer din mensuplarının inançlarına yönelik tutumlarını belirlemek üzere "kesin inanç", "gerilim ve dönüşüm", "esnek inanç" ve "arayış" gibi boyutları bulunan ölçekler geliştirilmiştir[4] Literatürde yine dine seküler ve mesafeli bakış, diğer din ve inançlara yer bırakmayan muhafazakar bakış, dinin kalıptan ziyade mistik özünü önemseyen bakış ve kurumsal aidiyete bakış gibi boyutları ölçen yaklaşımsal ölçek örneklerine rastlanmaktadır.[5] Bunun dışında dinin ve dindarlığın tanımlaması konusunda ortaya çıkan fikir ayrılıklarının uzantısı olarak ölçeklerde dinin farklı yönleri ölçülmek istenmiştir.

İçselleştirilmiş Dindarlık Ölçeği (İDÖ) olarak isimlendirdiğimiz bu araç, yatay düzlemli çok boyutlu dindarlığı değil dikey konumlu motivasyonel dindarlığı ölçmeye adaydır ve bu nedenle Allport ve Ross'un (1967)[6], Hoge'nin (1972)[7], Gorsuch ve McPherson'un (1989)[8] bizim kültürümüze uyarlanan ölçekleriyle ve bizim kültürümüzde özgün olarak geliştirilen ölçeklerle benzer amacı taşımaktadır. Aynı şekilde ülkemizde geliştirilmiş olan; dini tutumu, iç güdümsel dindarlığı, dini mo-

3 Hasan Kayıklık. "Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi". İslami Araştırmalar Dergisi 19/3, (2006), 491 499.

4 Ok, Üzeyir Ok. "Biyografik Anlatıya Dayalı Inanç Gelişimi Biçimleri ve Nicel Ölçümler". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2012), 121-155.

5 Abdullah İnce vd. "Beliren Yetişkinlerde Din Anlayışı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/46 (2022), 607-633.

6 Gordon W. Allport ve Michael J. Ross. "Personal Religious Orientation and Prejudice" *Journal of Personality and Social Psychology* 5 (1967): 432-443.

7 Dean R. Hoge, "A Validated Intrinsic Religious Motivation Scale" *Journal for the Scientific Study of Religion* 11 (1972): 369-376.

8 Richard L. Gorsuch ve Susan E. McPherson, "Intrinsic/Extrinsic Measurement: I/E-Revised Single-Item Scales" *Journal for the Scientific Study of Religion* 28, no. 3 (1989): 348-354.

tivasyonu, dini fedakârlık ve adanmışlığı ölçen[9] dindarlık ölçekleri esasen tam da bizim hedeflediğimiz gibi dindarlıktaki samimiyet ve içtenliği tespit etmeyi hedeflemektedir. Bununla birlikte ölçeğimiz, nispeten daha derunî, daha adanmış, kulluk şuurunun derinden hissedildiği dindarlığı ölçmeye adaydır. Ölçekte örneğin "Dinim benim için önemlidir" yerine, "Dinim yaşam gayemdir" gibi daha radikal ifadeler yer almaktadır. İDÖ, Allah yolunda şehit olmayı isteme, sadece haramlardan değil mekruhlardan da uzak durma, dinen şüpheli şeylerden kaçınma, Allah için göz yaşı dökme gibi maddelerle ileri düzey dindarlığı ölçmeyi hedeflemektedir.

2. Yöntem

İçselleştirilmiş dindarlık ölçeğinin geliştirilmesine, araştırmacının sahada dindarlığı ölçmede yüksek hassasiyete sahip bir araca halâ ihtiyaç bulunduğunu gözlemlemesinin ardından girişilmiştir. İlk etapta, geliştirilecek bu enstrümanın taslak maddeleri, amacı ve hangi boşluğu doldurduğu, araştırmacının nicel araştırmalarda sıkça görüşüne başvurduğu uzman ekip arkadaşlarıyla paylaşılmıştır.

Maddelerin yazımında İslam dininin temel kaynakları olan ayet ve hadislerde takvaya, samimi mümin tutum ve davranışlarına ilişkin ifadeler göz önünde bulundurulmuştur. Bu maksatla Kur'an ve hadisler üzerinde bir araştırma süreci geçirilmiştir. Mümin kardeşini kendine tercih etmek,[10] Allah için göz yaşı dökecek seviyede dini hassasiyete sahip olmak,[11] Allah için savaşmak,[12] şehadeti arzulamak,[13] nefsine hoş geleni değil Allah'ın rızasını talep etmek, Allah için işine ve kolayına geleni değil doğruyu söylemek[14], Mümin kardeşinin ayıbını araştırmamak,[15] şüpheli şeylerden kaçınmak[16] ve benzeri hususlara İslam dininde sevilen ve övülen mümin tutum ve davranışları olarak ölçeğin 60 maddelik soru havuzunda yer verilmiştir

Bu ilk form araştırmacının mensup olduğu yüksek öğretim kurumunun etik

9 Faruk. Karaca "Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu" *Ekev Akademi Dergisi* 3, no. 1 (2001): 187-201; Üzeyir Ok, "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması" *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8, no. 2 (2011): 528-549; Veysel Uysal vd., "Motivasyonel Dindarlık Ölçeği (MMRI) Üzerine Bir Değerlendirme" *Journal of Islamic Research* 25, no. 1 (2014): 15-27; Üzeyir Ok, "Ok-Dinî Tutum Ölçeği-G: Genişletilmiş Versiyon" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65, no. 2 (2024): 479-514.; Faruk Karaca ve E. H. Kırıcı. "Dinî Adanmışlık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması." *Bilimname*, no. 54 (2025): 57-77.

10 Haşr 59/9.

11 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, el-Câmi'u's-sahîh, thk. Mustafa Dîb el-Bugâ (Dımaşk: Daru İbn Kesir, 1990), "Zekât", 15.

12 Tevbe 9/41,44.

13 Tevbe 9/52, Ali İmran 2/157, Nisa 3/69.

14 Muhammed b. 'İsâ et-Tirmizî, Sünen, thk. 'Izzuddîn Dali vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015), "Zühd", 54.; Ahmed b. Hanbel, Müsned, thk. Şu'ayb el-Arnaût - Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 31/126.

15 Hucurat 49/12.

16 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/252.

kurul onayına sunulmuştur. Etik kurul onayının alınmasının akabinde, 2025 yılı Kasım ayı itibariyle ilk ana anket uygulamasına başlanmıştır.

Google form aracılığıyla online olarak doldurulan formda ilk olarak "Müslüman mısınız?" sorusuna yer verilmiş, "Hayır" cevabını işaretleyenlerin anketi otomatik olarak sonlandırılmıştır. Zira daha önce ifade edildiği gibi, bu ölçek dindar olup olmamayı değil, dindarlığın ne ölçüde derinleştirilip içselleştirildiğini ölçmektedir.

Veri analizine geçilmeden önce yaşlarının 18'den küçük olduğunu bildiren 13 kişinin datası yaş kriterini tutturamadığı için geçersiz kabul edilmiştir. Bunun dışında 25 katılımcı ankete başladığı halde "Müslüman mısınız?" sorusuna "Hayır" cevabı verdiği için değerlendirme dışı kalmıştır. Böylelikle analizler 322'si kadın, 251'i ise erkek olmak üzere 573 kişinin verisi üzerinden yapılmıştır. Katılımcıların en küçüğü 18 ve en büyüğü 75 yaşındadır. Örneklemin yaş ortalaması ise 30 olarak tespit edilmiştir. Eğitim bakımından ise katılımcıların yüzde 8,6'sı ilköğretim, 31,8'i ortaöğretim, 17,1'i ön lisans, 39,3'ü lisans ve 3,1'i lisansüstü mezunudur. Ekonomik durumu sorulan örneklemin yüzde 2,1'i çok düşük, 7,6'sı düşük, 81,1'i orta, 7,8'i yüksek ve 1,4'ü çok yüksek ekonomik düzeyi işaretlemiştir. Son olarak katılımcıların yüzde 14'ü köy, 22,7'si kasaba/ilçe, 34,4'ü şehir ve 28,9'u büyükşehirde yaşadığını bildirmiştir. Bu rakam ve oranlar verinin toplumun farklı kesimlerinden, farklı profildeki katılımcılardan toplandığını göstermektedir. Dolayısıyla ölçeğin 18 yaş üstü yetişkin bireylere sorunsuz şekilde uygulanabileceği söylenebilir.

İlk uygulamadan elde edilen verilerle yapılan açımlayıcı faktör analizinde çok faktörlü bir yapının ortaya çıkabileceği ihtimali göz önünde bulundurularak öncelikle dik döndürme yöntemlerinden Varimax ve eğik döndürme yöntemlerinden Promax ve Direct Oblimin kullanılarak analizler yapılmıştır. Çok faktörlü yapılardan ziyade, döndürme yapılmaksızın ulaşılan tek faktörün amaca kuramsal açıdan en uygun şekilde hizmet ettiği görülmüştür.

Açımlayıcı faktör analizinde açıklanan toplam varyans ve faktör yükleri dikkate alınmıştır. Faktör yükleri .50'nin altında olan maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Sonuç itibariyle Bulgular başlığında detayları verilecek olan 21 maddelik tek faktörlü yapı elde edilmiştir.

Çalışmadaki ikinci ana uygulama ise doğrulayıcı faktör analizi için gerçekleştirilmiştir. İlk analizde elde edilen ölçek maddelerini ihtiva eden form, yine aynı niteliklere sahip 236 kişilik örnekleme uygulanmıştır. SPSS 21 AMOS programı ile yapılan doğrulayıcı faktör analizinde ölçeğin 21 maddeli ve tek fak-

törlü yapısının iyi uyum değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak, ölçeğin güvenirlik durumunu belirlemek amacıyla iç tutarlığı gösteren Cronbach's Alpha, McDonald's Omega, Spearman Brown iki yarı test korelasyonu, madde toplam korelasyonları ve son olarak %27'lik alt ve üst grup puan ortalamaları arasındaki farkları gösteren t testi yöntem ve tekniklerine başvurulmuştur.

3. Ölçeğin Derecelendirme Sistemi

Yukarıda ifade edildiği gibi dinin derûnîlik ve içselleştirme düzeyini bir başka ifadeyle dine olan sargınlık ve takva düzeyini ölçmeyi hedefleyen ölçek maddelerinin cevapları 7'li Likert tipinde planlanmıştır. Söz gelimi "Sıkça nefis muhasebesi yapar, kulluğun gereklerini yapıp yapmadığımı sorgularım." ifadesine karşılık "Beni hiç tanımlamıyor (1 puan)", "Beni çok az tanımlıyor (2 puan)", "Beni kısmen tanımlıyor (3 puan)", "Beni orta düzeyde tanımlıyor (4 puan)", "Beni oldukça tanımlıyor (5 puan)", "Beni çok iyi tanımlıyor (6 puan)" ve "Beni tamamen tanımlıyor (7 puan)" cevapları sunulmuştur. Derin dindarlığın yapısından ötürü ters soruların katılımcının zihnini karıştıracağı düşüncesiyle ölçekteki tüm maddeler düz olarak dizayn edilmiştir. Ölçekten alınacak en düşük puan 21 en yüksek puan ise 147'dir. Ölçekten elde edilen puandaki artış kişinin dindarlığı içselleştirme düzeyinin artması anlamına gelmektedir.

4. Bulgular

4.1. Geçerlik

4.1.1. Açımlayıcı Faktör Analizi

Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla önce açımlayıcı, ardından da doğrulayıcı faktör analizi yöntemlerine başvurulmuştur. Elde edilen verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı, Bartlett Küresellik Testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterlik Testi ile hesaplanmıştır.

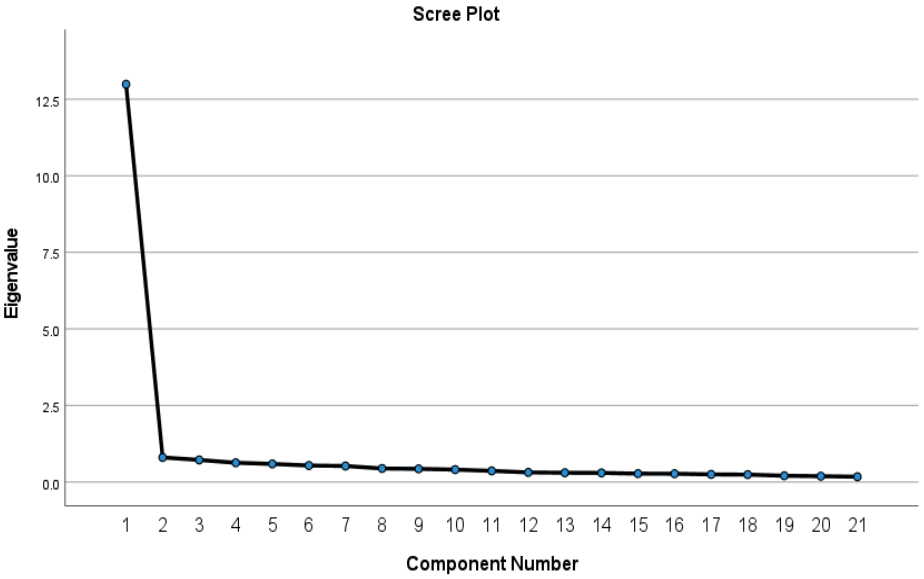
Kendini Müslüman olarak kabul eden 18 yaş üzeri 573 katılımcı ile yapılan çalışmadan elde edilen veriler ile açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçek geliştirmede örneklem büyüklüğünün analiz yapmaya uygun olup olmadığı test edilmiş, sonuçta KMO değeri .975, Barlett testi sonucunda kay kare değeri anlamlı bulunmuştur [X^2 (210) = 8739,060 p = .000]. Bunlar, ölçek geliştirme literatürü[17] göz

17 Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2008).

önünde bulundurulduğunda yeterli değerlerdir.

	Tablo 1: Bileşenler Matrisi (Component Matrix), Ortak Varyans (Communalities) ve Açıklanan Varyans Tablosu		
Madde No		Bileşen Matriksi	Ortak Varyans
8	İslam'ın hükümlerini kişisel hayatıma bütünüyle hâkim kılmak için gayret ederim	.868	.754
60	Yaşam gayem dinimdir.	.842	.710
3	Ailemin fertlerinin iyi birer Müslüman olması için gayret gösteririm.	.825	.681
50	Kibir, haset gibi nefis hastalıklarından arınmak, nefsimi terbiye etmek için gayret ederim	.812	.660
55	Peygamber efendimizin sünnetine uymaya özen gösteririm.	.817	.668
16	Allah rızası için din kardeşimi kendime tercih ederim.	.809	.654
23	Başıma ne gelirse gelsin Allah'a isyan etmem.	.808	.654
4	Sadece haramlardan değil mekruhlardan da uzak durmaya gayret ederim.	.794	.630
19	Allah yolunda cihat etmeye hazırım.	.792	.627
31	Dünyevi işlere dalıp da dini ve uhrevi gündemimi geri plana düşürmem.	.790	.624
18	Allah'tan nefsime en hoş geleni değil en hayırlısını isterim.	.787	.619
35	Günah işleyecek olsam Rabbime karşı mahcubiyet ve pişmanlıkla tövbe yakarışlarında bulunurum.	.773	.598
51	Müslümanlar zulüm altındayken benim rahatım huzurum olmaz.	.770	.593
26	Davranışlarımın riyadan gösterişten uzak olması için elimden geleni yaparım.	.769	.591
6	Allah yolunda şehit olmayı canı gönülden isterim.	.756	.572
5	Sıkça nefis muhasebesi yapar, kulluğun gereklerini yapıp yapmadığımı sorgularım.	.770	.592
58	Sonuçları benim aleyhime bile olsa Allah için doğruyu söylerim.	.754	.569
24	Herhangi bir yiyeceği, dinen caiz olup olmadığı konusunda şüphe varsa yemem.	.766	.587
11	Allah rızası için malımı infak ederim.	.740	.548
20	Bazen Allah için gözyaşı dökerim.	.739	.546
15	Allah rızasına aykırı olduğu için kimsenin ayıbını araştırmam.	.717	.513
	ÖZDEĞER	12.99	
	AÇIKLANAN VARYANS	61.85	

Tablodaki Bileşenler Matrisi sütununda görüldüğü üzere .72 ile .87 arasında faktör yük değerlerine ulaşılmıştır. Yine Ortak Varyans sütununda .51 ile .75 arasında değişen ortak varyans değerleri elde edildiği görülmektedir. 12.99'luk özdeğere sahip bu tek faktörün ölçeğin toplam varyansının yüzde 61.85'ini açıklamaktadır. Açımlayıcı faktör analizine ait bu değerler, ölçek literatüründe oldukça iyi değerler olarak kabul edilmektedir.[18]

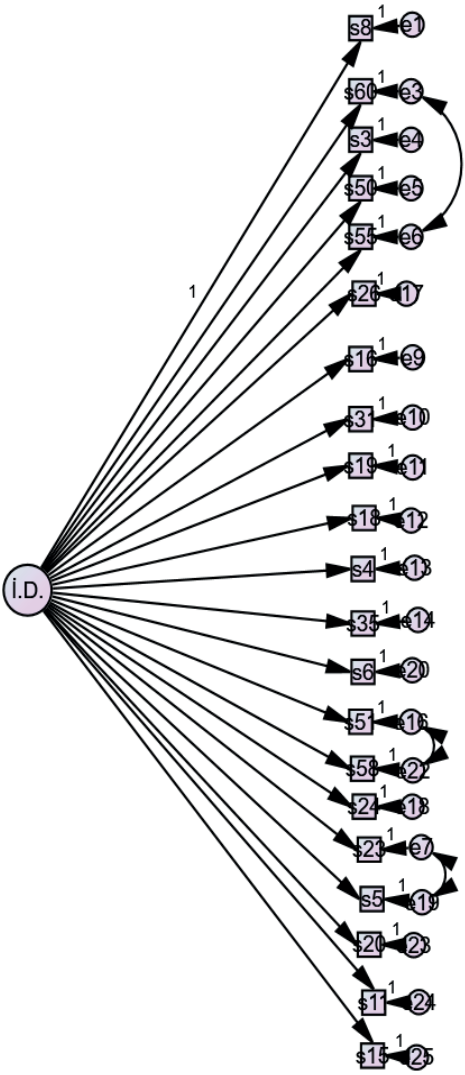

Ölçeğin faktör yapısının grafik şeklinde gösterildiği Scree Plot çizelgesi incelendiğinde 21 maddeli ve tek faktörlü yapı, birinci yamacın ardından gerçekleşen plato ile, açıkça görülmektedir.

4.1.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Çalışmanın ikinci ana uygulaması çerçevesinde tek faktör altında toplanan 21 maddeli yapı, 236 kişi üzerinde yapılan son araştırmanın verileri üzerinden doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur.

18 Ömay Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012); Erkorkmaz, "Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksleri", *Türkiye Klinikleri J Med Sci.*, 33/1, (2013): 210-223.

Tablo 2: DFA Uyumluluk Değerleri								
X^2 /df	RMSEA	NFI	IFI	CFI	RFI	SRMR	TLI	GFI
2.70	.069	.92	.95	.95	.91	.035	.94	.90

AMOS programı ile yapılan analizde, yapılan üç kovaryasyon sonucunda tabloda görülen uyum değerleri elde edilmiştir. Buna göre CMIN= 496.6, Serbestlik Derecesi (Df) = 184, Anlamlılık değeri (P): 0.00, (CMIN /df =2.70), Yaklaşık Hataların Ortalama Kare Kökü (RMSEA)= .069, Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI) = 0.92, Artımlık Uyum İndeksi (IFI) = .95, Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI) = .95, Standartlaştırılmış Kök Ortalama Karekökü (SRMR) = .035, Tucker-Lewis İndeksi (TLI)

= .94, Uyum İyiliği İndeksi (GFI) = .90, olarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak tüm bu değerler göz önünde bulundurulduğunda İçselleştirilmiş Dindarlık Ölçeğinin yüksek bir geçerlik düzeyine sahip olduğu söylenebilir[19]

Tablo 3: Regresyon Yükleri

Faktör	Tahminler	Standardize Tahminler	C.R.	P
Madde - 60	.983	.876	.983	.047
Madde - 3	.945	.828	.945	.046
Madde - 50	.779	.816	.779	.040
Madde - 55	.821	.790	.821	.045
Madde - 23	.855	.769	.855	.043
Madde - 16	.944	.799	.944	.048
Madde - 31	.827	.798	.827	.049
Madde - 19	.902	.728	.902	.050
Madde - 18	.734	.755	.734	.041
Madde - 4	.877	.756	.877	.048
Madde - 35	.793	.760	.793	.043
Madde - 51	.748	.768	.748	.044
Madde - 26	.721	.729	.721	.044
Madde - 24	.751	.770	.751	.046
Madde - 5	.798	.710	.798	.050
Madde - 6	.793	.701	.793	.049
Madde - 58	.694	.711	.694	.043
Madde - 20	.813	.708	.813	.050
Madde - 11	.789	.709	.789	.045
Madde - 15	.689	.749	.689	.047
Madde - 8	1.000	.664	1.000	

4.2. Güvenirlik

Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda iyi bir uyum sağladığı görülen 21 maddeli ve tek faktörlü yapı, son olarak güvenirlik analizine tabi tutulmuştur. Ölçeğin homojen bir yapıya sahip olup olmadığını, bir başka ifadeyle iç tutarlığını gösteren Cronbach's Alpha katsayısı .969 ve McDonald's Omega katsayısı aynı şekilde .969 olarak tespit edilmiştir. Güvenirliği belirlemek üzere çokça

19 Rex B. Kline, *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (Fourth Editing), The Gillford Press, London, 2016, 188-212.; Çokluk vd. 2012, Büyüköztürk, 2012; Erkorkmaz vd, 2013; Koyuncu- Kılıç, 2019; Harrinton, 2009.

başvurulan bir diğer teknik de İki Yarı Güvenirliği (Spearman-Brown) testidir.[20] Bu test sonucunda ise güvenirlik katsayıları 11 maddelik birinci yarı için .952, ikinci yarı için ise .923 olarak tespit edilmiştir. İki yarı arasındaki korelasyon ise .936 bulunmuştur. Güvenirlik açısından bu değerler mükemmele yakın olarak kabul edilmektedir.

Aşağıdaki ölçeğin madde korelasyonları tablosu incelendiğinde madde silindiğinde ölçek ortalaması, ölçek varyansı, Cronbach's Alpha ve McDonald's Omega katsayılarını görmek mümkündür.

Tablo 4: Ölçeğin Madde Korelasyonları

Madde	Madde Silindiğinde Ölçek Ortalaması	Madde Silindiğinde Ölçek Varyansı	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyonu	Madde Silindiğinde Alpha	Madde Silindiğinde Omega
60.	117.64	497.150	.852	.966	.967
3.	117.44	497.210	.822	.967	.967
50.	117.55	499.345	.803	.967	.967
55.	117.80	499.457	.786	.967	.967
23.	117.27	508.668	.788	.967	.967
16.	117.68	501.621	.795	.967	.967
31.	117.42	504.908	.783	.967	.967
19.	117.74	501.368	.770	.967	.968
18.	117.50	500.020	.769	.967	.968
4.	117.81	502.092	.765	.967	.968
35.	117.23	510.406	.761	.967	.968
51.	117.26	511.793	.741	.968	.968
26.	117.31	507.584	.747	.967	.968
24.	117.39	509.618	.743	.967	.968
5.	117.75	502.628	.744	.968	.968
6.	117.34	504.804	.732	.968	.968
58.	117.26	505.830	.739	.968	.968
20.	117.55	510.765	.713	.968	.968
11.	117.31	510.861	.725	.968	.968
15.	117.33	512.677	.688	.968	.968
8.	117.53	504.973	.712	.968	.968

20 Karakoç, F.Y, Dönmez L. "Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Temel İlkeler". Tıp Eğitimi Dünyası / Mayıs 2014 / Sayı 40, 39-49, s. 46.

Ölçeğin güvenirliği konusunda bilgi veren bir başka analiz olan en yüksek alt ve üst puanları alan %27'lik gruplar arasındaki farkları gösteren t testi verilerini ise aşağıdaki tabloda görmek mümkündür. Gerek ölçek geneli gerekse ölçek maddeleri için en yüksek ve en düşük puanlar arasındaki farklar anlamlı bulunmuştur. Bu da ölçeğin güvenirliğini teyit eden bir başka bulgu olarak görülebilir.

Tablo 5: Madde Ayırt Edicilik Analizi (Alt ve Üst %27'lik Gruplar Arası Farklar)

Madde	Grup	Sayı	Ort	SS	t	P
	Alt	135	90.80	19.05	-32.959	
Ölçek Geneli	Üst	130	146.06	1.53	-33.581	.000
Madde 3	Alt	135	3.95	1.373	-25.340	
	Üst	130	7.00	.000	-25.825	.000
Madde 8	Alt	135	3.87	1.406	-23.059	
	Üst	130	6.86	.462	-23.413	.000
Madde 16	Alt	135	4.07	1.628	-20.405	
	Üst	130	6.99	.088	-20.793	.000
Madde 60	Alt	135	4.04	1.496	-22.061	
	Üst	130	6.96	.193	-22.469	.000
Madde 4	Alt	135	4.43	1.519	-18.692	
	Üst	130	6.95	.227	-19.034	.000
Madde 23	Alt	135	4.64	1.432	-18.560	
	Üst	130	6.98	.124	-18.910	.000
Madde 50	Alt	135	4.04	1.365	-22.898	.000
	Üst	130	6.92	.432	-23.256	
Madde 55	Alt	135	4.72	1.459	-17.467	.000
	Üst	130	6.97	.173	-17.792	
Madde 18	Alt	135	4.21	1.754	-17.939	.000
	Üst	130	6.98	.151	-18.277	
Madde 19	Alt	135	4.79	1.478	-16.851	.000
	Üst	130	6.98	.175	-17.164	
Madde 26	Alt	135	4.01	1.406	-22.288	.000
	Üst	130	6.88	.443	-22.637	
Madde 31	Alt	135	4.60	1.561	-17.367	.000
	Üst	130	6.98	.124	-17.695	

Madde 35	Alt	135	4.01	1.533	-21.323	.000
	Üst	130	6.93	.310	-21.699	
Madde 5	Alt	135	4.44	1.802	-16.147	.000
	Üst	130	6.99	.088	-16.454	
Madde 6	Alt	135	4.66	1.829	-14.526	.000
	Üst	130	6.99	.088	-14.802	
Madde 24	Alt	135	4.55	1.413	-19.398	.000
	Üst	130	6.97	.173	-19.758	
Madde 51	Alt	135	4.49	1.332	-20.360	.000
	Üst	130	6.92	.295	-20.713	
Madde 11	Alt	135	4.70	1.497	-16.925	.000
	Üst	130	6.95	.245	-17.231	
Madde 58	Alt	135	4.41	1.618	-17.747	.000
	Üst	130	6.95	.211	-18.075	
Madde 20	Alt	135	4.73	1.538	-16.320	.000
	Üst	130	6.95	.245		
Madde 15	Alt	135	4.06	1.413	-23.126	.000
	Üst	130	6.96	.230	-23.545	

Tartışma ve Sonuç

Dindarlıkla farklı psiko-sosyal değişkenler arasındaki ilişkilerin araştırıldığı çalışmalarda dindarlık değişkenini ölçmek üzere geliştirilmiş çok sayıda ölçek bulunmaktadır. Son yıllarda zenginleşen literatür sayesinde aranan nitelikteki dindarlık ölçeklerini bulmakta eskisi kadar problem yaşanmamaktadır. Bununla birlikte, araştırmacı özellikle ruh sağlığı-din ilişkisine dair araştırmalarda dindarlığın etkilerinin gerçekçi şekilde ölçülemediğini gözlemlemiştir. Öyle ki literatürdeki başka çalışmalar, dindarlık düzeyindeki değişimin belirli psikolojik değişkenlerde belirgin düzeylerde değişiklik meydana getireceği konusunda kuvvetli ampirik ve teorik kanıtlar sunduğu halde, saha çalışmalarında bu etki ya düşük düzeyde gerçekleşmekte yahut hiç ortaya çıkmamaktadır. Araştırmacı bu noktada tavan etkisinin (ceiling effect) ortaya çıktığını düşünmektedir. Zira birçok araştırmada örneklemin dindarlık ortalamaları, reel durumun hayli üzerinde yüksek çıkmıştır. Bu duruma dindar katılımcıların din ve maneviyat gibi hassasiyet taşıyan hususlarda yanlış yapmaktan çekinmelerinin veya kutsalı yüceltme eğilimine sahip olmalarının neden olabileceği düşünülmektedir. Nitekim içgüdümlü din-

darlığa sahip bireylerin din söz konusu olduğunda sosyal istenirlik faktörünün etkisinde kalabildiğine dair bilimsel veriler mevcuttur. Bunun yanı sıra, araştırmacıya göre, ölçeklerdeki soruların yapısının ve ifade biçimlerinin de bu sorunun ortaya çıkmasında rolü bulunmaktadır. Dindarlık ölçekleri dindarlığa dair doğru noktalara temas ediyor olsa da maddeler ekseriyetle az dindar olanların da çok dindarmışçasına cevap vermelerine imkân tanımaktadır. Örneğin "Dinim benim için önemlidir" gibi bir ölçek maddesine toplumumuzda kendini Müslüman olarak kabul eden çoğu insan 5 üzerinden 4 veya 5 puan vermektedir. Oysa takvalılığı, derin dindarlığı, bizim söylemimizle, içselleştirilmiş dindarlığı ölçen sorular katılımcıların bu fazladan subjektif yaklaşımın gücünü kırabilir. Bu motivasyonla, daha önce farklı dindarlık ölçekleri geliştirmiş olan araştırmacı, "İçselleştirilmiş Dindarlık Ölçeği" olarak isimlendirdiği yeni bir ölçek geliştirmiştir.

Ölçeği geliştirme sürecinde birincisi açımlayıcı, ikincisi doğrulayıcı faktör analizi için olmak üzere ardışık iki saha çalışması gerçekleştirmiştir. 573 kişiden elde edilen ilk verilerle yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda tek faktör altında toplanan 21 maddeli ölçek yapısı elde edilmiştir. Yine benzer özelliklere sahip 236 kişilik örneklemden elde edilen veriler ile yapılan doğrulayıcı faktör analizi neticesinde bu ölçek yapısının iyi uyum değerlerine sahip olduğu, bir diğer anlatımla ilk yapının doğrulandığı görülmüştür. Öte yandan ölçeğin yüksek bir güvenirliğe sahip olduğu Cronbach's Alpha, McDonald's Omega, İki yarı (split half) korelasyonu, madde toplam korelasyonları ve %27'lik alt ve üst grup puan ortalamaları arasındaki farkları gösteren t testi yöntem gibi yöntemlerle ortaya konulmuştur.

Makalenin girişinde İçselleştirilmiş Dindarlık Ölçeğinin kuramsal açıdan iman, ibadet, ahlak ve bilgi gibi boyutlardan ziyade, literatürdeki içgüdümselliği yahut içsel motivasyonlu dindarlığı ölçmeye aday olduğu, içgüdümselliğin de ötesinde daha deruni ve daha takvalı bir dindarlığı ölçmeyi hedeflediği ifade edilmişti. Madde havuzu içerisinden analizler sonrası kalan 21 maddenin çağrışımlarının amaçlanan derinliği yakaladığı ileri sürülebilir. Öte yandan maddelerin ibadetlerdeki samimiyet, dinin sosyal ilişkilere yansıması, üstün ahlaklılık, nefis terbiyesi, takva, Allah'a olan duygusal yakınlık, dini hayatın merkezinde konumlandırma gibi dindarlığı birçok yönüyle kuşatan nitelikte olması nedeniyle ölçeğin hedeflendiği şekilde oluşturulabildiği söylenebilir.

İçselleştirilmiş Dindarlık Ölçeğinin temel amaçlarından birinin de tavan etkisini mümkün olduğu ölçüde azaltmak olduğu belirtilmişti. Anket uygulamala-

rında bunun sağlanıp sağlanmadığını görmek maksadıyla literatürde çokça kullanılan ölçeklerden biri ankete dahil edilerek puan ortalamaları kıyaslanabilirdi. Ne var ki bu uygulamanın tavan etkisine olan tesirini somut şekilde ispatlayabilmesinin kesin olmaması ve diğer yandan, yapılanın literatürde önemli işlevleri yerine getirmiş saygın bir ölçeği tezyif etme şeklinde okunması riski dolayısıyla böyle bir yaklaşımdan geri durulmuştur. Bunun yerine ölçekten alınan puanların ortalamaları incelenmiş, örneklemin kendini Müslüman olarak tanımlayan ve büyük ölçüde dindar kesimden olmasına rağmen aldığı puan ortalamasının kabul edilebilir seviyede (7 üzerinden 5.27) çıktığı görülmüştür. Bu da ölçeğin hedeflenen ölçüm hassasiyetini belli ölçü elde ettiğini göstermektedir.

Ölçeğin avantajlarının yanı sıra sınırlılık ve dezavantajlarından da söz etmek gerekmektedir. Bunlardan bir tanesi, yukarıda da ifade edildiği gibi Glock ve Stark'ın kuramsallaştırdığı, bilgi, inanç, etki gibi boyutları olan yatay düzlemli olarak ifade edilebilecek çok boyutlu dindarlığı ölçmeye uygun değildir. Bir diğer sınırlılık ise daha önce belirtildiği gibi ülkemizde dindar örneklemin sosyal istenirlik eğiliminin kontrol edilebilmesi noktasındadır. Literatürdeki diğer ölçekler gibi bizim ölçeğimiz de katılımcıların din ve maneviyatın kutsiyeti noktasında hassas ve dolayısıyla sübjektif bir yaklaşımla beklendik cevaplar verme eğiliminden etkilenebilir. Bununla birlikte, dindarlığa bakış açısını değil de yaşanan ve tecrübe edilen derin dindarlığı soran maddeler sayesinde bu etkinin kısmen zayıflatıldığı düşülmektedir. Ne var ki bu araştırmada bunun sağlanıp sağlanmadığın test etme imkanı bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, İçselleştirilmiş Dindarlık Ölçeğinin ülkemizde kendisini Müslüman olarak kabul eden, 18 yaş üstü bireylerin dindarlıkların ne ölçüde derin olduğunu tespit etme kabiliyeti olan, yüksek seviyede güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracı olduğu tespit edilmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Details / Yazar Bilgileri

Ümit Horozcu[1] (Prof. Dr.)

1 İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

0000-0002-0916-0313 umit.horozcu@istanbul.edu.tr

KAYNAKÇA/REFERENCES

Ahmed b. Hanbel. Müsned. thk. Şu'ayb el-Arnaût - Âdil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Allport, Gordon W., ve J. Michael Ross. "Personal Religious Orientation and Prejudice". *Journal of Personality and Social Psychology* 5 (1967): 432-443.

Atalay, Talip. "İlköğretim ve Liselerde Dindarlık Üzerine Bir Araştırma" (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2002).

Avan, Oğuzhan. "Genç Yetişkin Bireylerin Evrim Teorisine Yönelik Tutumlarının, Dindarlık, Dini Kimlik, Din-Evrim Arasında Algılanan Çatışma ve Evrim Bilgisi ile İlişkisi" (Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2024).

Ayten, Ali. "Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009).

Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2008.

Büyüköztürk, Şener. *Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012).

Çokluk, Ömay, vd. *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012).

Doğan, Mebrure. "Dindarlık Sabır ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkiler" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014).

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiʿu's-sahîh*.

thk. Mustafa Dîb el-Bugâ. 6 Cilt. Dımaşk: Daru İbn Kesir, 1990.

Erkorkmaz, Ünal v.dğr., "Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksleri", Türkiye Klinikleri J Med Sci., 33/1, (2013): 210-223.

Geçioğlu, Ahmet Rifat. "Evlilik Uyumu-Dindarlık İlişkisi: Adana Örneği" (Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2018).

Gorsuch, Richard L., ve Susan E. McPherson. "Intrinsic/Extrinsic Measurement: I/E-Revised Single-Item Scales." *Journal for the Scientific Study of Religion* 28, no. 3 (1989): 348-354.

Gürsu, Orhan. "Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi" (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011).

Güven, Metin. "Narsisizm Alçakgönüllülük ve Dindarlık İlişkisi" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2019).

Hoge, Dean R. "A Validated Intrinsic Religious Motivation Scale." *Journal for the Scientific Study of Religion* 11 (1972): 369-376.

İnce, Abdullah vd. "Beliren Yetişkinlerde Din Anlayışı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 no. 46 (2022), 607-633. https://doi.org/10.17335/sakaifd.1152006 .

Kalıç, Murat. "Dünyevileşme ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma" (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2021).

Karaca, Faruk. "Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu." *Ekev Akademi Dergisi* 3, no. 1 (2001): 187-201.

Karaca, Faruk, ve E. H. Kırıcı. "Dinî Adanmışlık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması." *Bilimname*, no. 54 (2025): 57-77.

Karakoç, F.Y, Dönmez L. "Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Temel İlkeler". *Tıp Eğitimi Dünyası* / Mayıs 2014 / Sayı 40, 39-49, s. 46.

Karslı, Necmi. "Öfke Kontrolü ve Dindarlık İlişkisi: Erzurum Örneği" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011).

Kayıklık, Hasan. "Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi". *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/3, (2006), 491-499.

Kıraç, Ferdi. "Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık" (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006).

Kline, Rex B. *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (Fourth Editing). London: The Gillford Press, 2016.

Kızılgeçit, Muhammed. "Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011).

Kimter, Nurten. "Benlik Saygısı Dindarlık İlişkisi" (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2008).

Memiş, Mustafa. "Yükseköğrenim Görmüş Bireylerde Dindarlıkla Demokratik, Bilimsel ve Sanata Yönelik Tutum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Antalya Örneği" (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2022).

Ok, Üzeyir. "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8, no. 2 (2011): 528-549.

Ok, Üzeyir. "Biyografik Anlatıya Dayalı İnanç Gelişimi Biçimleri ve Nicel Ölçümler". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12, no. 2 (2012): 121-155.

Ok, Üzeyir. "Ok-Dinî Tutum Ölçeği-G: Genişletilmiş Versiyon". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65, no. 2 (2024): 479-514.

Özcan, Zeynep. "Empati ve Dindarlık Arasındaki İlişki". *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 5, no. 8 (2016): 2758-2781.

Öztürk, Eyüp Ensar. "İyimserlik ve Dindarlık" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013).

Sedikides, Constantine, ve Jochen E. Gebauer. "Religiosity as Self-Enhancement: A Meta-Analysis of the Relation Between Socially Desirable Responding and Religiosity". *Personality and Social Psychology Review* 14, no. 1 (2010): 17-36.

Tirmizî, Muhammed b. 'İsâ et-. Sünen. thk. 'Izzuddîn Dali vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015.

Uysal, Veysel, vd. "Motivasyonel Dindarlık Ölçeği (MMRI) Üzerine Bir Değerlendirme." *Journal of Islamic Research* 25, no. 1 (2014): 15-27.

Yoğurtcu, Fatma. "Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı" (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2009).